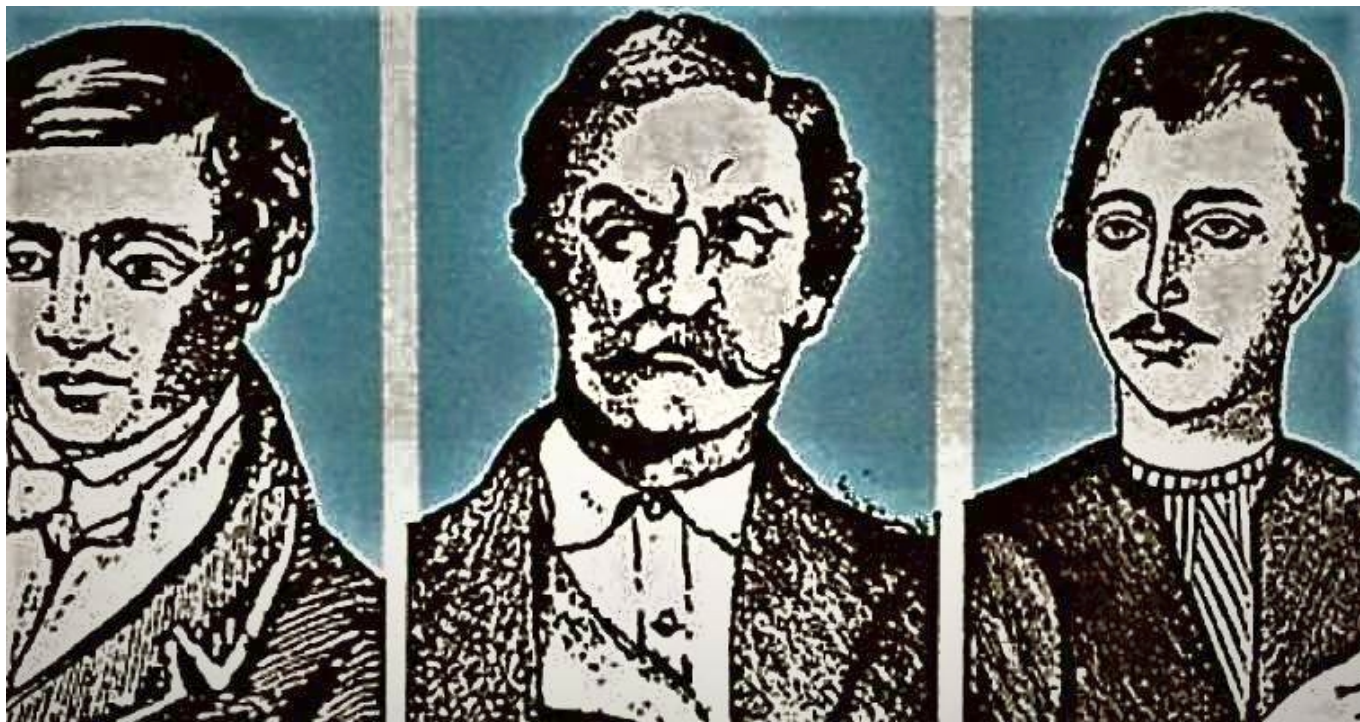

Πώς επικράτησε η Φιλική Εταιρεία

Γιώργος Καραμπελιάς

Απέναντι στη στρατηγική μιας μακράς προετοιμασίας, –πολιτικής και παιδευτικής– και την αναμονή ευνοϊκότερων διεθνών συσχετισμών για την πραγματοποίηση του οποιουδήποτε επαναστατικού διαβήματος, την οποία προκρίνουν οι πνευματικές, πολιτικές και θρησκευτικές ελίτ του ελληνισμού, όπως ο Αδαμάντιος Κοραής, ο Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιος, ο Ιωάννης Καποδίστριας, κ.α. θα πρυτανεύσει η στρατηγική της άμεσης επαναστατικής δράσης, η στρατηγική της Φιλικής Εταιρείας.

Η Φιλική, όπως γνωρίζουμε, ιδρύθηκε στην Οδησό –ή τη Μόσχα– από απλούς εμπόρους μικρής οικονομικής επιφάνειας και κοινωνικού κύρους, ή ακόμα και εμποροϋπαλλήλους τον Σεπτέμβριο του 1814, όπως επιβεβαιώνεται και με σχετικό χειρόγραφο της Μονής της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, όπου αναφέρεται: «η ύψωσις του Τιμίου Σταυρού είναι η πρώτη ημέρα της συστάσεως της Μεγάλης Αδελφότητος ».

Από τις αρχές του 1814, μεταξύ Μόσχας και Οδησού, πραγματοποιούνται οι προπαρασκευαστικές συζητήσεις για την ίδρυση της εταιρείας, από τον Αρτινό, Νικόλαο Σκουφά, τον Ιωαννίτη, Αθανάσιο Τσακάλωφ, τον Πάτμιο, Εμμανουήλ Ξάνθο.

Το εναρκτήριο λάκτισμα θα δοθεί από δυνάμεις που δεν ανέχονταν πλέον την τουρκική τυραννία και είχαν επηρεαστεί και από τον γενικότερο επαναστατικό αναβρασμό της Ευρώπης.

Και οι τρεις πρωτεργάτες της Φιλικής, οι Σκουφάς, Τσακάλωφ, Ξάνθος, τη στιγμή που έθεταν τις βάσεις της, όχι μόνο ήταν οικονομικά «κατεστραμμένοι» και declassés –σίγουρα οι δύο από αυτούς–, αλλά είχαν ήδη επαφή με το εταιριστικό κίνημα, καθώς και αρνητικές εμπειρίες από την τουρκική εξουσία.

Η ψυχή της εταιρείας, ο Νικόλαος Σκουφάς (1779- 1818), είχε υποχρεωθεί να εγκαταλείψει τη βιοτεχνία του, κατασκευής σκούφων στην Άρτα, όταν ο Αλής προσπάθησε να μονοπωλήσει τον κλάδο· δοκίμασε να εμπορευθεί στην Οδησό αλλά απέτυχε και το 1812, εργαζόταν ως γραμματέας Έλληνα εμπόρου στη Μόσχα.

Ο Εμμανουήλ Ξάνθος (Πάτμος 1772- 1852), του οποίου ο πατέρας υπηρέτησε στον ρωσικό στρατό, παρακολούθησε μαθήματα στην Πατμιάδα Σχολή και στη συνέχεια δοκίμασε την τύχη του ως έμπορος στη Σμύρνη και την Τεργέστη, χωρίς επιτυχία, το δε 1810, βρισκόταν στην Οδησό, «γραμματεύων παρά τῷ μεγαλεμπόρῳ Βασιλείῳ Ξένῃ... καὶ ἐμπορευόμενος», όπως αναφέρει ο ίδιος .

Σε ένα ταξίδι του στην Ελλάδα, στις αρχές του 1813, στη Λευκάδα, *«εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν ἐλευθέρων κτιστῶν (Μασόνων)· ὧν δὲ ἰδεῶν ἐλευθέρων... συνέλαβε ἀμέσως τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ μία μυστικὴ ἐταιρία... βάσιν ἔχουσα τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐρισκομένων Καπιτάνων Ἀρματωλῶν καὶ ἄλλων πάσης τάξεως ὁμογενῶν, διὰ νὰ ἐνεργήσωσι ἐν καιρῷ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος»*.

Ο Αθανάσιος Τσακάλωφ (1790-1851), όχι μόνο συμμετείχε στο «Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον» του Παρισιού αλλά και στην ίδρυση μιας ακόμα εταιρείας που δραστηριοποιήθηκε στους κύκλους της ελληνικής διασποράς, της «Φιλανθρώπου Εταιρείας».

Ο άγνωστος εμπνευστής

Ωστόσο, ο μάλλον άγνωστος σήμερα Κωνσταντίνος Ράδος (1785-1865) μπορεί να θεωρηθεί ο πρώτος που έριξε τον σπόρο της δημιουργίας μιας επαναστατικής οργάνωσης για την απελευθέρωση των Ελλήνων: Ο Ράδος γεννήθηκε στο Τσεπέλοβο της Ηπείρου από εύπορη οικογένεια.

Ο παππούς του χρημάτισε προεστός στο Ζαγόρι, αλλά το 1797 έπεσε στη δυσμένεια του Αλή, ο οποίος τον φυλάκισε και δήμευσε την περιουσία του ενώ πέθανε από τις κακουχίες στη φυλακή.

Τότε η οικογένεια του μετανάστευσε στο Γαλάτσι, μαζί της και ο δωδεκάχρονος Κωνσταντίνος. Αργότερα, έμπορος στη Μόσχα, ήδη από τις αρχές του 1812 προσπάθησε να ιδρύσει επαναστατική εταιρεία για την απελευθέρωση της Ελλάδας, ενώ λέγεται ότι συνδέθηκε με τις οργανώσεις των καρμπονάρων στην Πίζα όπου βρέθηκε πιθανώς για σπουδές.

Λέγεται ότι ο πρώτος ο οποίος εξέφρασε την ιδέα της εταιρίας ταύτης ήταν ο Κωνσταντίνος Ράδος εις Μόσχαν περί το 1812, ολίγον προ της αφίξεως των Γάλλων· ἐν εσπέρας, εις την οικίαν του, εις την οποίαν ἦσαν και τινές, Αντώνιος Κομιζόπουλος, Μάνθος Ριζάρης και ο Σκουφάς .

Όμως δεν πρόλαβε να προχωρήσει στην ολοκλήρωση της ιδέας του, διότι τα στρατεύματα του Ναπολέοντα κατέλαβαν τη Μόσχα, οι Σκουφάς και Τσακάλωφ έφυγαν προς τη Νότιο Ρωσία, ενώ ο ίδιος συντάχθηκε με τους Γάλλους, μια και πίστευε πως τα γαλλικά στρατεύματα θα έφερναν στη Ρωσία τον αέρα της επανάστασης.

Εν συνεχεία, εγκατέλειψε τη Ρωσία, μαζί με τα στρατεύματα του στρατηγού Νεϋ, απέκτησε γαλλική υπηκοότητα και, μέσω Βλαχίας και Κωνσταντινούπολης, εγκαταστάθηκε ως έμπορος στη Σμύρνη.

Και αυτό που ο ίδιος δεν μπόρεσε να υλοποιήσει θα το αναλάβουν οι φίλοι του οι οποίοι θα μνησούν τον Ράδο στην εταιρεία που είχε εμπνευστεί αλλά δεν πρόλαβε να δημιουργήσει: «... *πρωίαν, λοιπόν, τινά της ανοίξεως του 1818 εμφανίζεται ενώπιον του Ράδου εν Σμύρνη ο Τσακάλωφ και εγκαλιζόμενος αυτόν λέγει μετ' ενθουσιασμού και δακρύων: Η ιδέα σου επραγματοποιήθη. Η εταιρία εσυστήθη και εργάζεται από καιρού. Ιδού εγώ έρχομαι εντεταλμένος εκ μέρους της να σου αναθέσω να την διαδώσης εν Σμύρνη*» .

Ο Ράδος δραστηριοποιήθηκε ενεργά στην Εταιρεία και προτού ξεσπάσει η Επανάσταση, διέφυγε το 1820 από τη Σμύρνη, επειδή είχε προδοθεί, με πλοiάριο στην Τήνο, και στη συνέχεια πολέμησε στα Στύρα της Εύβοιας.

Το 1822, χρημάτισε έπαρχος στην Άνδρο και, έως το 1825, στην Τρίπολη, ενώ πολέμησε στα Ψαρά, κατά την καταστροφή τους (1824). Διετέλεσε στρατιωτικός διοικητής στο Ναύπλιο, επί Καποδίστρια, έκτακτος επίτροπος Αργολίδας και επίτροπος της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας.

Ο Ράδος είχε συνείδηση του πρωτοποριακού ρόλου που είχε διαδραματίσει, όπως εμφανίζεται στη διήγηση του Παναγιώτη Αναγνωστόπουλου: «*Απαράλλάκτως τοιαύτην όμιλίαν... μοῦ ἔκαμε καὶ ὁ κ. Ράδος, ὅτι πᾶν τὸ περιεχόμενον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Σκουφᾶ ἦτο ἐδίκόν του, ὡς φρονηματῆσας αὐτόν εἰς Μόσχαν*» .

Ο αρχικός πυρήνας εξαπλώνεται

Η Εταιρεία, τα πρώτα χρόνια, φυτοζωεί και κατορθώνει να μνησει ελάχιστα μέλη –πέντε το 1814, ένα το 1815, δεκατρία το 1816, είκοσι τρία το 1817 , παραμένοντας μια συνωμοτική απόπειρα ορισμένων «θερμόαιμων» Ελλήνων πατριωτών της Ρωσίας και των ηγεμονιών.

Ωστόσο, μετά το 1817, οι τύχες της αλλάζουν και ορισμένες νέες μνήσεις διευρύνουν τον αριθμό των μελών και την απήχησή της.

Η μύηση, το 1817, τριών Μοραϊτών οπλαρχηγών, του Χρήστου Αναγνωσταρά, του Ηλία Χρυσοσπάθη και του Παναγιώτη Δημητρόπουλου, καθώς και, το 1818, του Κωνσταντινοπολίτη μεγαλέμπορου, Παναγιώτη Σέκερη, θα εγκαινιάσουν μια νέα φάση στη μαζική ανάπτυξή της, τη σύνδεσή της με νέα κοινωνικά στρώματα και με την αυξανόμενη πρόσβασή της σε οπλαρχηγούς, πολεμιστές και πρόκριτους της Πελοποννήσου.

Εξάλλου, από το 1818, ο ίδιος ο Σκουφάς, η κινητήρια δύναμη της Εταιρείας, λίγο πριν πεθάνει, θα μεταφέρει το κέντρο της από την Οδησό στην Κωνσταντινούπολη, όπου οι μεγαλέμποροι αναλαμβάνουν και την ηγεσία. (Ο Σέκερης θα ενισχύσει αποφασιστικά και τα οικονομικά – μέχρι τα τέλη του 1818, είχε προσφέρει 25.000 γρόσια ως ενίσχυση).

Εν τέλει, και στην Οδησό, παρά τους αρχικούς δισταγμούς τους, οι σημαντικότεροι έμποροι της ελληνικής παροικίας θα μνηθούν σε αυτήν, ορισμένοι δε, όπως ο Αλέξανδρος Κουμπάρης, ο Καλαβρυτινός δήμαρχος της Οδησού, Ιωάννης Αμβροσίου, ο Ηλίας Μάνεσης Τσάκωνας, ο Αλέξανδρος Μαύρος κ.ά., θα αναπτύξουν και σημαντική εταιρική δραστηριότητα.

Η απογείωση της Εταιρείας σημειώνεται μετά το 1818, όταν θα μνηθούν 210 μέλη, το 1819 θα είναι 416, το 1820, 233, και τους πρώτους μήνες του 1821, 137 – σύνολο 1058 . Από τα 859 μέλη, γνωστής καταγωγής, οι 351 κατάγονταν από τον Μοριά, οι 116 από τα Ιόνια νησιά, οι 107 από τα νησιά του Αιγαίου, 99 από την Ήπειρο, 59 από τη Θεσσαλία κλπ.

Παράλληλα, διευρύνεται η επαγγελματική διασπορά των μελών, παρότι οι έμποροι πλειοψηφούν: από 911 Φιλικούς γνωστού επαγγέλματος, εμπορευόμενοι γενικά δήλωναν 479 ή 53,7% του συνόλου – έμποροι 445, εμποροϋπάλληλοι 10 και πλοίαρχοι ή πλοιοκτήτες 24· οι επαγγελματίες/διανοούμενοι ήταν 117, 13,1% – δικηγόροι 13, γιατροί 26, δάσκαλοι 51, φοιτητές 6, υπάλληλοι και γραμματείς 21· οι προεστοί 111, 11,7%· οι κληρικοί 85 (9,5%), εξ ων μητροπολίτες-επίσκοποι 17· οι στρατιωτικοί 78 (8,7%)· τέλος, δήλωναν αγρότες 6 (0,6%), βιοτέχνες 7 (0,7%), και ναυτικοί 28 (3,1%).

Όπως σημειώνει ο Φράγκος, είναι μικρό το ποσοστό των διανοουμένων και επαγγελματιών που συμμετείχαν στην Εταιρεία, ενώ *«είναι ακόμα πιο χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η επιρροή τους στο εσωτερικό της Εταιρείας μοιάζει ασήμαντη»* .

Πάντως, όλα τα στοιχεία που διαθέτουμε σχετικά με τη σύνθεση των μελών (κοινωνική, ηλικιακή, καταγωγής κ.λπ.) πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ενδεικτικά και πιθανότατα αναφέρονται στις εγγραφές των πλέον «επώνυμων» μελών, διότι είναι βέβαιο πως, ιδιαίτερα από το 1820, χιλιάδες νέα μέλη είχαν μνηθεί με τον ένα ή άλλο τρόπο στην εταιρεία και κατά συνέπεια, τα δεδομένα που παραθέσαμε αφορούν μάλλον στα «στελέχη» της.

Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. στο βιβλίο του Γ. Καραμπελιά, 1821, Η παλιγγενεσία, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2016.

23-03.2019

Πηγή: SLpress.GR